

ยุทธศาสตร์การพัฒนา ความเปลี่ยนแปลง ปฏิบัติการทางสังคม และข้อเสนอเชิงนโยบาย ภายใต้การพัฒนาอุตสาหกรรม ในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง*

ชัยณรงค์ เครือนวน**

(วันรับบทความ : 20 พฤศจิกายน 2561, วันแก้ไขบทความ : 15 กรกฎาคม 2562,
วันตอบรับบทความ : 19 กรกฎาคม 2562)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ ยุทธศาสตร์ ผลจากการพัฒนา รวมทั้ง
เสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบาย ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรม
ในพื้นที่มาบตาพุด เปรียบเสมือนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์พัฒนากระแส
หลัก ภายใต้กระบวนการของทฤษฎีความทันสมัย โดยให้ยุทธศาสตร์เติบโตแบบ
ไม่สมดุล ส่วนผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจ สังคม ทั้งในเชิงลึกและวงกว้าง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว กลายเป็น
เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อปฏิกริยา และปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ
สำหรับแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรม จำเป็นต้องปรับ
กระบวนการทัศน์การพัฒนา เพื่อนำไปสู่ความสมานฉันท์หรือการได้รับผลประโยชน์
ร่วมกันในสังคมอุตสาหกรรม

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์การพัฒนา, ปฏิบัติการทางสังคม, ข้อเสนอเชิงนโยบาย

* บทความนี้ปรับปรุงจากงานวิจัยเรื่อง “การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนา
พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง: กรณีการปรับยุทธศาสตร์การ
พัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณ
แผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560 มหาวิทยาลัยบูรพา

** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Development Strategy, Change, Social Practices and Policy Proposals under Industrial Development in Map Ta Phut area, Rayong Province

Chainarong Krueanuan*

(Received Date : November 20, 2018, Revised Date : July 15, 2019,

Accepted Date : July 19, 2019)

Abstract

This research aimed to analyze the strategy results from development including proposing guidelines and policy measures. The study found that industrial development in the Map Ta Phut area as the reproduction mainstream development ideology, under the paradigm of modernization theory by using an unbalanced growth strategy. The result of the industry development has caused economic and social, changes in both depth and breadth which the change became a structural condition that affected the reaction and social practices of various groups of people. For guidelines on policy measures of industrial development, They needed to adjust the development paradigm in both policy and practice, to lead to reconciliation and mutual benefit in industrial society.

Keywords: Development strategy, Social practices, Policy proposals

** Lecturer, Department of Political Science Faculty of Political Science and Law, Burapha University

บทนำ

การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เปรียบเสมือนจักรกลที่ถูกนำมาใช้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจ แทนอุตสาหกรรมทดแทน การนำเข้า (Import Substitution Industrialization) ซึ่งถึงจุดอิ่มตัว ผลการปรับ ยุทธศาสตร์ครั้งนั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งระดับมหภาคและจุลภาค เช่น อุตสาหกรรมในพื้นที่เป้าหมาย (จังหวัดระยองและชลบุรี) เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้าง ความเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) ส่วนมิติสังคม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรองรับภาคอุตสาหกรรม ทำให้พื้นที่ มาบตาพุดและภาคตะวันออก ถูกนิยามว่ามีระบบโครงสร้างพื้นฐานพร้อมที่สุดใน ประเทศ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 2)

ความเติบโตทางเศรษฐกิจและความเจริญทางวัตถุ แม้จะเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จ แต่ไม่สามารถบ่งบอกถึงความเป็นอยู่ที่ดี (Well-being) หรือความเท่าเทียม ของการกระจายรายได้ (Equitable Distribution of Wealth) เช่นเดียวกับโครงสร้าง พื้นฐานที่มีความพร้อม แต่กลับมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนท้องถิ่น ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว ก่อตัวขึ้นพร้อมกับปัญหามลพิษ กระทั่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ จนนำไปสู่การ ฟ้องร้องเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหารวมทั้งยุติการพัฒนาอุตสาหกรรมใน มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงถึงสี่ครั้ง*

แม้จะเผชิญแรงเสียดทานและแรงต่อต้านทางสังคม แต่พันธมิตรชนชั้นนำไทย ก็ไม่ลดความพยายามในการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้จากการใช้เครื่องมือ และกลไกรัฐหลายรูปแบบเพื่อสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ให้แก่การพัฒนา ปฏิบัติการเช่นนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Continuity) และเป็นไปอย่างมีพลวัต (Dynamic) จนตกผลึกเป็นโครงการ “เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern

* ประกอบด้วย (1) การฟ้องร้องเพื่อขอให้ประกาศเขตควบคุมมลพิษ (2) การฟ้องร้องเพื่อขอให้มีการสั่งระงับ โครงการหรือกิจกรรม (การพัฒนาอุตสาหกรรม) จำนวน 76 โครงการ (3) การฟ้องร้องเพื่อให้ยุติการจัดตั้ง เขตอุตสาหกรรมทั่วไปนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) (4) การฟ้องร้องเพื่อให้ยุติการจัดตั้งเขตนิคม อุตสาหกรรมทั่วไปนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง ดูรายละเอียดได้ใน ศาลปกครองจังหวัดระยอง

Special Development Zone)” หรือที่รู้จักในนาม “ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก” (Eastern Economic Corridor: EEC) ในฐานะจักรกลใหม่เพื่อขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจ (New Engines of Growth) (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 2-3)

ปรากฏการณ์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม พันธมิตรชนชั้นนำไทยได้สร้างยุทธศาสตร์ และกำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเป็นอย่างไร ภายใต้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อท้องถิ่น รวมทั้งจะมีแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายอย่างไรในการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อนำไปสู่การทบทวนกรอบความรู้ และปรับกระบวนการพัฒนาให้แตกต่างจากกระบวนการพัฒนาแบบเดิม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด
2. เพื่อวิเคราะห์ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด
3. เพื่อเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษารายละเอียดของปรากฏการณ์ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลจากระดับจุลภาคสู่มหภาค การเลือกกรณีศึกษาใช้การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญต่อความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยพื้นที่ซึ่งถูกเลือก คือ พื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง ในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศ การวิจัยครั้งนี้จะวิเคราะห์อุดมการณ์ กระบวนทัศน์ ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ การพัฒนาอุตสาหกรรมที่พันธมิตรชนชั้นนำไทยนำมาใช้ และวิเคราะห์ผลทางเศรษฐกิจ สังคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งนำเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบาย สำหรับช่วงเวลาที่จะใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมครั้งนี้ คือ

ตั้งแต่การพัฒนาอุตสาหกรรม ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ปี พ.ศ. 2525 จนถึง พ.ศ. 2560

การทบทวนวรรณกรรม

หากพิจารณาฐานคิด (Assumption) ที่อยู่เบื้องหลังยุทธศาสตร์และปฏิบัติการพัฒนา (Development Practices) ผู้วิจัย พบว่า ประกอบด้วย 4 ฐานคิดใหญ่ ๆ คือ หนึ่ง การพัฒนาภายใต้ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญของกลุ่มกระแสหลัก (Mainstream Development) ที่ต้องการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ผ่านการผลิตภาคอุตสาหกรรม โดยมีรายได้ต่อหัวประชากร ความเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ความเจริญด้านวัตถุเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จ สอง การพัฒนาที่ต่อต้านทฤษฎีความทันสมัย หรือการวิพากษ์การพัฒนากลุ่มกระแสหลัก (Radical Mainstream Development) เช่น นักคิดกลุ่มมาร์กซิสต์ เป็นต้น สาม การพัฒนาที่อยู่นอกเหนือทฤษฎีความทันสมัยและการต่อต้านทฤษฎีความทันสมัย กล่าวอีกนัยยะหนึ่ง ก็คือ แนวคิดการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development) สี่ การพัฒนาในฐานะปฏิบัติการทางอำนาจ ที่ประเทศมหาอำนาจสร้างและใช้ปฏิบัติการทางวาทกรรม เป็นกลไกครอบงำ ควบคุม และชี้นำประเทศต่าง ๆ

วิธีวิทยาและการดำเนินการวิจัย

แนวทางการวิจัยครั้งนี้ อาศัยวิธีการแสวงหาความรู้แนวสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ภายใต้ความเชื่อที่ว่าสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ได้มีการแบ่งแยกมาตั้งแต่ต้น ตรงกันข้ามกับมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ประกอบกับสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม มีความซับซ้อน ทำให้การศึกษาสังคมผ่านการใช้ศาสตร์หรือสาขาวิชาเดียวมีข้อจำกัด ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องใช้ศาสตร์หลากหลาย เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ส่วนวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูล (Methodological Approach) จะใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์โครงสร้างและผู้กระทำการ (Structure and Agency Analysis) ภายใต้หลักหลักวิภาษวิธี (Dialectic) ที่เน้นการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทางสังคม (Agency) พลังของโครงสร้างทางสังคม (Structure) และกระบวนการทางสังคม (Social Process) สำหรับกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล อาศัยการศึกษาเอกสารและตัวบท การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth

Interview) การสังเกตการณ์ (Observation) และใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยตรวจสอบข้อมูลจากเอกสาร เพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้จากเอกสารหลายแหล่ง มีความสอดคล้องหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ และตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทั้งตรวจสอบแหล่งเวลา ตรวจสอบด้านสถานที่ รวมถึงตรวจสอบบุคคลที่ให้สัมภาษณ์

ผลการวิจัย

1. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ที่หนึ่ง ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด พบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เกิดขึ้นภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ซึ่งโครงการฯ ดังกล่าว เปรียบเสมือนกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) พัฒนาการหลัก ภายใต้กระบวนการทัศน์ของทฤษฎีความทันสมัย (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 1, 67) โดยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา (เติบโต) แบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth Strategy) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก (Export Oriented Industrialization)* (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 179)

เบื้องหลังความคิดการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม เกิดขึ้นจากการนำกลยุทธ์ของประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา หลังสงครามโลกครั้งที่สองมาใช้ โดยเฉพาะวิธีการเปิดพื้นที่ตอนในรองรับการผลิตภาคอุตสาหกรรม และสร้างท่าเรือน้ำลึกเพื่อเป็นประตูขนถ่ายสินค้า (เสนาะ อุณาภูล, 2531) รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของพันธมิตรชนชั้นนำในประเทศและต่างประเทศ เช่น กลุ่มเทคโนโลยีในประเทศไทยในสำนักงาน

* ยุทธศาสตร์พัฒนาดังกล่าว เกิดขึ้นแทนยุทธศาสตร์พัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ที่แม้จะประสบความสำเร็จช่วงแรก แต่เมื่อบริบททางเศรษฐกิจและสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศเปลี่ยนแปลง อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าก็ถึงจุดอิมตัว สถานการณ์เช่นนี้กลายเป็นจุดเปลี่ยน (Turning Point) ให้พันธมิตรชนชั้นนำไทย ต้องปรับยุทธศาสตร์พัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อสร้างความเติบโตและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์เช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่กับแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ (Spatial Development Strategies) และนโยบายพัฒนาเมือง เพื่อกระจายความเติบโตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสู่ภูมิภาค ด้วยเหตุที่พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก มีความได้เปรียบกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ทั้งการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย มีภูมิประเทศเอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึก ประกอบกับอยู่ใกล้ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ เป็นเหตุให้เกิดโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก

สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (หรือสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเดิม) องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency: JICA) กองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจพื้นทะเลแห่งประเทศญี่ปุ่น (The Overseas Economic Co-operation Fund: OECF) ธนาคารโลก สหรัฐอเมริกา กลุ่มทุนชาติ เป็นต้น (กฤษฎีกาเพิ่มเติมฉบับที่ 2530, หน้า 95-96; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 286)

ทั้งนี้ หากวิเคราะห์หลักยุทธศาสตร์การพัฒนา พบว่า พันธมิตรชนชั้นนำไทยเลือกใช้กลยุทธ์เติบโตแบบหลายศูนย์ (Poly Nucleated Growth) ในลักษณะกำหนดพื้นที่เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมและพื้นที่เชื่อมโยง โดยพื้นที่พัฒนาอุตสาหกรรม ประกอบด้วย แหลมฉบังเป็นเขตอุตสาหกรรมเบาและท่าเรือน้ำลึก ส่วนมาบตาพุดเป็นที่ตั้งอุตสาหกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับก๊าซธรรมชาติ สำหรับพื้นที่เชื่อมโยง คือ จังหวัดชลบุรี เป็นเขตที่พิกาศัยและแหล่งการศึกษา พักายเป็นแหล่งท่องเที่ยวนานาชาติ และศูนย์กลางทางการเงิน สัตหีบเป็นเขตพัฒนาท่าเรือน้ำลึก จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางแปรรูปอาหารและสินค้าเกษตรเพื่อส่งออก บ้านเพ (จังหวัดระยอง) เป็นแหล่งท่องเที่ยว (Coopers & Lybrand Associates, 1982 อ้างถึงใน เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวัลย์พร มุขสุวรรณ, 2546, หน้า 7-9)

ยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ข้างต้น นำมาสู่กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งการพัฒนาที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงเวลา คือ ภาพสะท้อนปฏิบัติการทางสังคมของพันธมิตรชนชั้นนำไทย ที่พยายามแสวงหาหนทางและวิธีการ (Ways and Means) เพื่อขับเคลื่อนอุดมการณ์ รวมถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย (Ends) ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคเริ่มต้น (พ.ศ. 2525-2530) นัยยะการพัฒนาอุตสาหกรรมยุคนี้ เปรียบเสมือนการเตรียมความพร้อม ด้านโครงสร้างพื้นฐานรองรับภาคอุตสาหกรรม โดยมีรัฐและกลไกรัฐประเภทต่าง ๆ เป็นผู้นำ เช่น การก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 1 ท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด การพัฒนาแหล่งน้ำ ท่อส่งน้ำ ระบบประปา โครงข่ายคมนาคมขนส่ง ทั้งถนน รถไฟ ระบบไฟฟ้า ระบบโทรคมนาคม รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม รองรับแรงงานภาคอุตสาหกรรมและประชาชนในพื้นที่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, ส่วนที่ 2-8) นอกจากนี้ ยังมีการใช้อำนาจรัฐสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็น การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.) การตราพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม การกำหนดนโยบายและมาตรการส่งเสริมการลงทุน การทำงานด้านอุดมการณ์เพื่อสร้างความชอบธรรม เป็นต้น

1.2 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคทะยานขึ้น (พ.ศ. 2530-2540) การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเริ่มขยายตัว ช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อเนื่องถึงต้นทศวรรษ 2530 เนื่องจากกลุ่มทุนข้ามชาติจากประเทศญี่ปุ่น เริ่มย้ายฐานการผลิตมายังประเทศไทย เพราะได้รับผลกระทบจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 214; กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2530, หน้า 89) พลวัตการพัฒนาอุตสาหกรรมช่วงนี้ เห็นได้จากการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของจำนวนโรงงานอุตสาหกรรม และโครงสร้างเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม ความสำเร็จดังกล่าวทำให้รัฐบาลมีแนวคิดขยายพื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม จากจังหวัดระยองและชลบุรีสู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก เพื่อสร้างฐานเศรษฐกิจแห่งใหม่ และเป็นพื้นที่รองรับการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายประชากรจากกรุงเทพฯ และปริมณฑล นอกจากนี้ยังมีความพยายามยกระดับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นประตูเศรษฐกิจ โดยเชื่อมโยงการขนส่งรูปแบบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 6)

1.3 การพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อม (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา) ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 สังคมเริ่มรู้จักมาบตาพุดในฐานะพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะปัญหามลพิษที่เป็นเงื่อนไขนำไปสู่การร้องขอให้ศาลปกครองระยอง สั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียง ในปี พ.ศ. 2550 หรือการร้องขอให้ศาลปกครองกลางระงับการก่อสร้างโครงการ/กิจกรรม จำนวน 76 โครงการ ในปี พ.ศ. 2552 เช่นเดียวกับการร้องขอให้ศาลปกครองระยอง สั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกาศเขตควบคุมมลพิษในจังหวัดระยอง ในปี พ.ศ. 2557 สถานการณ์เช่นนี้ส่งผลโดยตรงต่อภาคอุตสาหกรรม กระทั่งเกิดปฏิบัติการทางสังคมจากพันธมิตรชนชั้นนำไทย ทั้งการทำงานทางความคิดเพื่อผลิตซ้ำ

ความชอบธรรมให้กับการพัฒนา หรือการกำหนดมาตรการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การชดเชยเยียวยาแก่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ การจัดสรรงบประมาณสำหรับพัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน ผลของปฏิบัติการเหล่านี้ ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลาง วิกฤติสิ่งแวดล้อม สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง

1.4 การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการระเบียบเศรษฐกิจ พิเศษภาคตะวันออก (พ.ศ. 2559-ปัจจุบัน) ที่เริ่มก่อรูปภายหลังจากการประชุมคณะ กรรมการบริหารการพัฒนาพื้นที่ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (คพท.) เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2559 ซึ่งที่ประชุมมีมติเห็นชอบ แนวทางจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุน พิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ภายใต้ชื่อ “ระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก” เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมาย 10 ประเภท รวมทั้งการพัฒนา อุตสาหกรรมไฮเทคตามแนวทางอุตสาหกรรม 4.0 โดยคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบใน หลักการ และมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา พิจารณายกร่างพระราช บัญญัติพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2559 (สำนักวิชาการ สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2560, หน้า 3-7) แต่เวลา ต่อมากลับมีการเร่งรัดการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ผ่านการใช้ คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติหลายฉบับ เพื่อขับเคลื่อนกระบวนการ พัฒนา ทั้งนี้หากพิจารณาแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานใน ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก พบว่า กลไกรัฐกำหนดแนวทางดำเนินงานไว้ 5 ขั้นตอน คือ (1) พัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ (2) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การขนส่ง เชื่อมโยงพื้นที่เศรษฐกิจที่มีศักยภาพรองรับกลุ่มอุตสาหกรรมเป้าหมาย และเชื่อมโยงสู่ตลาดโลก (3) พัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โครงสร้างพื้นฐาน บริการสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน (4) พัฒนาสภาพ แวดล้อมในเมืองสำคัญของจังหวัด (5) ให้สิทธิประโยชน์และอำนวยความสะดวกเพื่อ ดึงดูดอุตสาหกรรมเป้าหมาย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 16-17)

2. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ที่สอง ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด กล่าวได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ทั้งในเชิงลึกและวงกว้าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ในเชิงมหภาคผลการพัฒนาอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจ โดยภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดระยอง (Gross Provincial Product: GPP) และผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) เติบโตในอัตราที่ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ส่วนระดับจุลภาค พบว่า การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ส่งผลโดยตรงต่อการถือครองที่ดินของชาวบ้านมาบตาพุด ทำให้แบบแผนทางเศรษฐกิจ และรูปแบบการประกอบอาชีพเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 ผู้คนกลุ่มหนึ่งสามารถอ้างความเป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อย (Petty Commodity Production) ภาคเกษตรกรรมเอาไว้ได้ แบบแผนทางเศรษฐกิจเช่นนี้ เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาบตาพุดที่สามารถรักษาที่ดินทำกิน หรือขายที่ดินไปบางส่วน หรือประกอบอาชีพซึ่งไม่สัมพันธ์กับภาคอุตสาหกรรม การเป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยปรากฏให้เห็น ในรูปการทำไร่มันสำปะหลัง สวนผลไม้ สวนยางพารา หรือประมงพื้นบ้าน (จำลอง ผ่องสุวรรณ และวิเชียร ศักดิ์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

2.1.2 ผู้คนกลุ่มหนึ่งปรับรูปแบบการประกอบอาชีพให้ตอบสนองแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โดยผันตัวเป็นผู้บริการรายย่อย ผู้คนกลุ่มนี้ประกอบด้วย ชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมซึ่งสูญเสียที่ดินทั้งหมด (หรือเกือบทั้งหมด) กระทั่งไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อีกต่อไป) หรือชาวบ้านมาบตาพุดซึ่งเคยเป็น “เศรษฐีใหม่” เพราะขายที่ดิน แต่ต่อมาเผชิญความล้มเหลวในการดำเนินชีวิต บางส่วนเป็นผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ทำให้ไม่มีปัจจัยการผลิต แต่มีเงินลงทุนประกอบธุรกิจ สำหรับรูปแบบการประกอบอาชีพเป็นไปอย่างหลากหลาย ผันแปรไปตามประสบการณ์และทรัพยากร อาทิ กิจการหอพักขนาดเล็ก รองรับแรงงานต่างถิ่น โดยเฉพาะแรงงานจ้างเหมาช่วง (Sub-contract) หรือประกอบธุรกิจภาคบริการ ทั้งร้านโชห่วย ขายอาหาร กิจการซัก อบ รีด ค้าขายตามตลาดนัด เป็นต้น (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 208; จำลอง ผ่องสุวรรณ และอิทธิ

แจ่มแจ้จ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; โสิต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2.1.3 ผู้คนกลุ่มหนึ่งผันตัวสู่การประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม ผู้คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มทุนท้องถิ่น ที่มีฐานการผลิตเดิมอยู่ในภาคเกษตรกรรม ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตให้สอดคล้องกับภาคอุตสาหกรรม เช่น การประกอบกิจการรถบรรทุกหรือรถเทรลเลอร์ขนส่งวัตถุดิบและสินค้าอุตสาหกรรม การได้รับสัมปทานจากโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อรับ-ส่งพนักงาน การสร้างโกดังให้เช่า เปิดอู่ซ่อมรถ โรงกลึง รวมถึงได้รับสัมปทานขายอาหาร เครื่องดื่ม หรือทำความสะอาดในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อิทธิ แจ่มแจ้จ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

2.1.4 ผู้คนกลุ่มหนึ่งเลือกที่จะเป็นแรงงานระดับล่างในโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ เน้นการใช้เงินลงทุน (Capital Intensive) และเทคโนโลยีระดับสูง (High-technology) กระทั่งดูดซับแรงงานค่อนข้างน้อย ประกอบกับชาวบ้านขาดการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่การเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนท้องถิ่นกลุ่มหนึ่งกลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) หรือแรงงานจ้างเหมาช่วง เช่น พนักงานรักษาความปลอดภัย คนสวน แรงงานช่างระดับล่าง เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2557, หน้า 49-50; จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

2.2 ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวได้ว่า การเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการคลายตัวของแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชน (โสิต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560) กระทั่งนำไปสู่สถานการณ์แตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) ดังจะเห็นได้จากการเกิดกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) ในท้องถิ่น หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น

2.2.1 กลุ่มนายทุนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ทั้งความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นก่อนและหลังการพัฒนาอุตสาหกรรม กลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนได้ก่อนการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้า (Merchant) หรือเจ้าที่ดิน (Landlord) ส่วนกลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม เป็นกลุ่มคนซึ่งได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจที่

เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม นายทุนท้องถิ่นบางราย เมื่อสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ ก็เริ่มเข้าสู่สนามการเมืองระดับท้องถิ่น ขณะที่บางกลุ่มกลับไม่มีเจตจำนงที่จะเข้าสู่สนามการเมือง (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2546, หน้า 91-92; สุชาติ กอเข็ม และโสฬส ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2.2.2 *กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น* ความแตกต่างระหว่างผู้คนช่วงชั้นนี้ กับนายทุนท้องถิ่น คือ ชนชั้นนำท้องถิ่นไม่ได้มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกลุ่มคนที่มีทุนทางสังคม อำนาจและบารมีในท้องถิ่น ทำให้มีบทบาทต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากมีศักยภาพจัดตั้งมวลชนได้ ผู้คนช่วงชั้นนี้ ประกอบด้วยกลุ่มประชาชนชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือผู้นำตามธรรมชาติ (สุชาติ กอเข็ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อิทธิ แจ่มแจ้ง และวิเชียร ศักดิ์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

2.2.3 *กลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยภาคเกษตรกรรม* ผู้คนช่วงชั้นนี้ถือเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ในมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม หรือต้องแบกรับความเสี่ยงทางสังคม และเผชิญกับปัญหามลพิษที่เป็นสาเหตุของความเสียหายทางสุขภาพ ตัวอย่างกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยภาคเกษตรกรรม ที่ได้รับผลกระทบ อาทิ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านซึ่งพื้นที่ทำการประมงถูกปิดล้อม (Enclosure) จากโรงงานอุตสาหกรรมและการถมทะเล หรือกลุ่มเกษตรกรที่เผชิญกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อกรประกอบอาชีพ เป็นต้น

2.2.4 *กลุ่มผู้บริการรายย่อย* ผู้คนช่วงชั้นนี้มีฐานเศรษฐกิจสัมพันธ์กับโรงงานและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นภายใต้กระบวนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา ผู้บริการรายย่อย จึงเปรียบเสมือนกลุ่มคนที่ได้และเสียไปพร้อมกัน กล่าวคือ มิติแรก พวกเขาได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แต่อีกมิติหนึ่งก็ได้รับประโยชน์เชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของแรงงานในรูปการให้บริการลักษณะต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ชีวิตทางสังคมของผู้คนกลุ่มนี้ จึงเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม (โสฬส ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2.3 *ปฏิบัติการและปฏิบัติการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม* ด้วยความหลากหลายของช่วงชั้นทางสังคม ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการเผชิญเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ไม่เหมือนกัน ทำให้

ผู้คนแต่ละกลุ่มมีจุดยืน (Stance) รวมถึงปฏิกิริยาต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกัน กระทั่งเกิดปฏิบัติการเพื่อปกป้องผลประโยชน์ หรืออ้างไว้ซึ่งความเชื่อและอุดมการณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 ปฏิบัติการและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนภาคอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้มีจุดยืนอย่างชัดเจน คือ ขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งอุตสาหกรรมที่มีอยู่เดิมหรืออุตสาหกรรมใหม่ ภายใต้เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก เพราะภาคอุตสาหกรรมถือเป็นจักรกลสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ดังนั้นภายใต้โอกาสที่เปิดจากนโยบายรัฐ แต่เผชิญแรงกดดันจากปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กลุ่มทุนภาคอุตสาหกรรม จึงพยายามสร้างความชอบธรรม ผ่านปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นการตระหนักและให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการคำนึงถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม

2.3.2 ปฏิบัติการและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนท้องถิ่น พบว่า นายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวสู่สนามการเมืองท้องถิ่น มีจุดยืนสองมิติ คือ มิติแรกต้องการให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการเก็บภาษี ประกอบกับตนเองมีธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม มิติที่สอง ต้องการรักษาสถานเสียดังกล่าวไว้ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ปฏิบัติการทางสังคม จึงเป็นไปในลักษณะการทำให้เกิดความประนีประนอม (Compromise) ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ผู้คนช่วงชั้นนี้จึงแสดงบทบาทหลากหลาย ผันแปรหรือเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมแต่ละช่วงเวลา (สาริต ปิตุเตชะ และมานพ เสถียรเขตต์, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2561) ส่วนนายทุนท้องถิ่นที่ไม่ได้เจตจำนงเข้าสู่สนามการเมือง จะให้ความสำคัญต่อการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างความมั่งคั่ง มากกว่าชีวิตทางสังคมและการเมือง

2.3.3 ปฏิบัติการและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น กล่าวได้ว่า กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นไม่ปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรม เนื่องจากพวกเขาเห็นว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม (แม้ไม่ปฏิบัติตามหลักความยุติธรรมทางสังคม) ปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น แสดงออกในรูปการต่อรอง (Bargaining) ผ่านการสร้างจินตภาพ (Imagination) ว่ายังมีปัญหาหลายแบบที่เป็นผลจากการพัฒนา

อุตสาหกรรมดำรงอยู่ เช่น ปัญหามลพิษ ปัญหาการมีส่วนร่วม ปัญหาความเหลื่อมล้ำ และการกระจายผลประโยชน์ หรือการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมที่ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน เป็นต้น เป้าหมายของปฏิบัติการดังกล่าว คือ ทำให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ (มากขึ้น) จากโรงงานอุตสาหกรรม (สุชาติ กอเซ็ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; จำลอง ผ่องสุวรรณ วิเชียร ทรัพย์เจริญ และอิทธิ แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

2.3.4 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยภาคเกษตรกรรม จุดยืนของผู้คนกลุ่มนี้ เห็นว่า กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุล เนื่องจากทุ่มเททรัพยากรไปที่ภาคอุตสาหกรรม ละเลยภาคเกษตรกรรม และไม่มีกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ส่วนปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อย พบว่า พวกเขาพยายามทำให้การผลิตภาคเกษตรกรรมอยู่รอดหรือสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางการปิดล้อมและแรงกดดันจากการพัฒนาอุตสาหกรรม (ละม่อม บุญยงค์, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

2.3.5 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้บริการรายย่อย มิติหนึ่งจุดยืนของผู้คนกลุ่มนี้ ไม่แตกต่างจากกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะประเด็นความไม่เป็นธรรมจากการพัฒนา แต่อีกมิติหนึ่งกลับเห็นว่า ชุมชนไม่สามารถปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงเชื่อว่าโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้นปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้บริการรายย่อย จึงเป็นไปในลักษณะการสร้างเงื่อนไขเพื่ออยู่ร่วมกันระหว่างโรงงานอุตสาหกรรม ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่น (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 205-206; อิทธิ แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; สุชาติ กอเซ็ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

3. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ที่สาม แนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จากสถานการณ์และสภาพปัญหาข้างต้น นำมาสู่ข้อเสนอในการปรับกระบวนทัศน์ (Paradigms Shift) และกำหนดทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อทำให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ดังต่อไปนี้

3.1 แนวทางหรือมาตรการเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ การพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุด ประกอบด้วย

3.1.1 การให้ความสำคัญต่อการกระจายรายได้ควบคู่กับความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Redistribution with Growth) เนื่องจากความเป็นจริงทางสังคมไม่สามารถปฏิเสธกลยุทธิการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลขับเคลื่อนได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีมาตรการ หรือแนวทางที่นำไปสู่การกระจายรายได้หรือผลประโยชน์แก่ประชาชนท้องถิ่น

3.1.2 การสร้างความสมดุลระหว่างภาคการผลิตต่าง ๆ เพราะผลจากการพัฒนา ก่อให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และภาคการผลิตอื่น ๆ รวมทั้งความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ กับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น (ธัญญาภรณ์ สุรภักดี, ม.ป.ป, หน้า 34-36)

3.1.3 การให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (Participatory Development) โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนและประชาชนท้องถิ่น ในฐานะผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงเป็นหุ้นส่วน (Partnerships) และมีอำนาจตัดสินใจร่วมกับกลไกรัฐที่เกี่ยวข้อง

3.1.4 การสร้างทุนทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ให้แก่ชุมชนในเขตมาบตาพุด ผ่านการประสานกระบวนการเรียนรู้ ภายใต้หลักวิชาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างองค์ความรู้ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์หรือสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่

3.2 แนวทางหรือมาตรการเชิงปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ประกอบด้วย

3.2.1 ใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมถึงสร้างแรงจูงใจ (Disincentive) ให้ลดการก่อมลพิษ ตัวอย่างเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่ควรถูกนำมาใช้ อาทิ ค่าธรรมเนียมการใช้ (Use Free/ User Charges) ภาษีการปล่อยมลพิษ (Pollution Tax/ Pollution Fees) การวางประกันความเสี่ยงหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (Performance Bound) การซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษ (Marketable or Tradable Permits) ค่าปรับ (Fines) (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และกอบกุล ราชะนาคร, 2552, หน้า 10-11)

3.2.2 ปฏิรูประบบจัดเก็บภาษี และตรากฎหมายให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม เช่น กำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องเสียภาษีในพื้นที่ หรือให้อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจดำเนินการได้สองลักษณะ คือ การตราพระราชบัญญัติฉบับเดียวเพื่อให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกข้อบัญญัติจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับพื้นที่ หรือตราพระราชบัญญัติให้จัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดฐานภาษีให้ชัดเจนว่าภาษีสิ่งแวดล้อมจะเก็บจากฐานใด และต้องทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เป็นต้น (พัชรี บุสสร, 2554, หน้า 99-101)

3.2.3 สร้างและปรับปรุงเครื่องมือป้องกันมลพิษ อาทิ ทบทวนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) เพราะเป็นการประเมินระดับโครงการ (Project-level) หรือทบทวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) เนื่องจากมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิแค่แสดงความคิดเห็นเท่านั้น สำหรับแนวทางที่ควรถูกนำมาใช้ป้องกันปัญหามลพิษ คือ การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) ซึ่งเป็นการประเมินผลกระทบตั้งแต่ระดับนโยบาย แผน และโปรแกรม (Policy Plan and Program: PPP) หรือนำแนวคิดการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment: CHIA) มาใช้ควบคู่กับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ ที่ถูกออกแบบโดยส่วนกลาง (ชัยณรงค์ เครือนวน และคณะ, 2559, หน้า 154-159)

3.2.4 ปรับแนวทางชดเชย เยียวยา บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยใช้กรอบการคุ้มครองทางสังคม (Social Protection Floor: SPF) ซึ่งเป็นการเพิ่มศักยภาพให้สมาชิกในสังคม มีโอกาสเข้าถึงสินค้าและบริการขั้นพื้นฐานได้ตลอดเวลา ควบคู่กับการพัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพการคุ้มครองทางสังคมที่ถูกดำเนินการมาแล้ว หรือใช้แนวคิดสวัสดิการเชิงสถาบัน (Institutional Model) ซึ่งเชื่อว่า สวัสดิการสังคมเป็นของประชาชน ดังนั้นทุกคนจึงมีสิทธิที่จะเข้าถึงอย่างเท่าเทียม (ถาวร สกุลพานิชย์ และคณะ, 2559, หน้า 47, 209)

3.2.5 ปรับกระบวนการทำงานของภาคประชาชน โดยให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ในกระบวนการนโยบายสาธารณะและทำงานเชิงโครงสร้าง

เพื่อกำหนดนโยบายใหม่ หรือแก้ไข ปรับปรุงนโยบายเดิม นอกจากนี้ภาคประชาชน ต้องสร้างเครือข่ายนโยบาย (Policy Network) และเข้าไปมีบทบาทในชุมชนนโยบาย (Policy Community) เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

3.2.6 จัดตั้งคณะกรรมการร่วมภาคอุตสาหกรรม ซึ่งองค์ประกอบ ของคณะกรรมการฯ จะต้องมีตัวแทนภาคประชาชน ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับ การพัฒนาอุตสาหกรรม และต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะ การปรึกษาหารือ (Consultation) แสวงหาฉันทามติ (Consensus Building) และการ ตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งกระบวนการดังกล่าว ต้องเกิดขึ้นควบคู่กับการ เสริมสร้างพลังอำนาจแก่ชุมชน (Empowerment) เพื่อเพิ่มศักยภาพการตัดสินใจ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2547, หน้า 5)

3.2.7 ปรับบทบาทและบูรณาการการทำงานระหว่างกลไกรัฐ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อวิเคราะห์บทบาทของกลไกรัฐทางเศรษฐกิจ สาธารณสุข และ สิ่งแวดล้อม พบว่า ยังไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากความขัดกัน ระหว่างบทบาทเชิงอุดมคติตามอำนาจหน้าที่ (Ideal Role) กับบทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) ประกอบกับขาดการบูรณาการระหว่างกลไกรัฐ ทำให้กระบวนการ ทำงานมีลักษณะที่ใช้ภารกิจของหน่วยงานเป็นตัวตั้ง ดังนั้นเพื่อเพิ่มศักยภาพการ ทำงาน จึงจำเป็นต้องจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะ เพื่อกำกับ ควบคุม การพัฒนา อุตสาหกรรม ให้เป็นไปตามข้อตกลงร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550)

นัยยะทางทฤษฎีและข้อค้นพบจากการวิจัย

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ มาบตาพุด เปรียบเสมือนความพยายามผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์พัฒนากระแส หลัก ภายใต้กรอบทฤษฎีความทันสมัย ที่ต้องการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ผ่านการใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลขับเคลื่อน (Engine of Growth) ซึ่งอุดมการณ์ ดังกล่าว ถูกสถาปนาขึ้นในสังคมไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 หลังจากนั้นก็มี การเปลี่ยน ยุทธศาสตร์การพัฒนา ให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม ทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ ดังการเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากอุตสาหกรรมทดแทน การนำเข้าเป็น อุตสาหกรรมเพื่อส่งออก ช่วงกลางทศวรรษ 2520 กระทั่งก่อให้เกิดโครงการพัฒนา

พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก และกำหนดให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรม จนนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ทั้งในเชิงลึกและวงกว้าง ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ กลายเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อปฏิริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรม

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จึงเป็นภาพแทน (Representation) ที่สะท้อนอุดมการณ์และกระบวนทัศน์การพัฒนาของพันธมิตรชนชั้นนำไทย ว่าตั้งอยู่บนกรอบความรู้ (Episteme) ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นความจริงหนึ่งเดียว (Single Reality) กล่าวคือ นิยามการพัฒนาที่มีระยะถึง ความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ความเจริญก้าวหน้าด้านวัตถุ (Progress) ความทันสมัยและศิวิไลซ์แบบตะวันตก รวมทั้งรายได้ต่อหัวของประชากรที่เพิ่มขึ้น*

ส่วนกระบวนการพัฒนา ก็ถูกทำให้กลายเป็นเรื่องทางเทคนิค (Technical Matter) ที่ต้องอาศัยองค์ความรู้หรือทฤษฎีการพัฒนาขั้นสูง และมีความเป็นเหตุเป็นผลแบบวิทยาศาสตร์ รวมถึงต้องดำเนินการผ่านผู้เชี่ยวชาญ (Experts) โดยเฉพาะกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนา

และคณะบุคคลที่จบการศึกษาหรือมีประสบการณ์โดยตรงกับการพัฒนา

* นิยามและตัวชี้วัดความสำเร็จการพัฒนาเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นจาก ข้อมูลของกลไกรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่แสดงให้เห็นว่า ตลอดระยะเวลาแห่งการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ ทั้งตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (Gross Provincial Product:GPP) หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว(Per Capita GPP) ซึ่งเติบโตในอัตราก้าวหน้า ขณะเดียวกันการพัฒนาอุตสาหกรรม ก็ส่งผลให้ขนาดและศักยภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดที่เป็นเป้าหมายการพัฒนา (ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง) มีอัตราเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยปี 2558 มีผลิตภัณฑ์จังหวัดรวมเท่ากับ 1.98 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 14.49 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) โดยมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉลี่ยช่วง 5 ปี (ปี 2554-2558) ร้อยละ 4.61 และประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 624,555 บาทต่อปี ซึ่งจังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัวสูงสุดทั้งของพื้นที่และประเทศ คือ 982,500 บาทต่อคนต่อปี นอกจากนี้ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ก็นำไปสู่การพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ กระจ่างพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ถูกระบุว่าเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมของระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และโครงสร้างพื้นฐานสูงที่สุดในประเทศไทย คุรยละเอียดเพิ่มเติมได้จาก แผนภาพรวมเพื่อการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พ.ศ.2560-2565

** กระบวนการพัฒนาโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก สถาบันที่มีบทบาทสำคัญซึ่งนำการพัฒนา ก็คือ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

นอกจากนี้จะต้องมีสถาบันการพัฒนา (The Institutionalization of Development Practice) เป็นผู้ออกแบบ วางแผน กำกับติดตามและประเมินผลกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น**

สารัตถะแห่งการพัฒนา ภายใต้กระบวนการทัศน์ของพันธมิตรชนชั้นนำไทยเช่นนี้ ไม่เคยเปลี่ยนแปลง แม้จะเผชิญแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สังคมหลายมิติ ตรงกันข้าม กลับครองอำนาจนำ (Hegemony) เห็นอุดมการณ์และกระบวนการพัฒนารูปแบบอื่น เนื่องจากพันธมิตรชนชั้นนำไทยสามารถแสวงหายุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์เพื่อผลิตซ้ำ สร้างความชอบธรรม และสร้างพลังอำนาจแก่กระบวนการพัฒนากระแสหลักได้เสมอมา ดังการเปลี่ยนรูปโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ช่วงปลายทศวรรษ 2550

ข้อค้นพบใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นมีทั้งกลุ่มคนที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ ด้วยเหตุนี้จุดยืนทางอุดมการณ์และปฏิกิริยาของผู้คนท้องถิ่น ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมจึงไม่เป็นเอกภาพ ตรงกันข้ามกลับมีความสลับซับซ้อน (Complexity) และหลากหลาย (Diversity) อย่างยิ่ง เนื่องจากผู้คนเหล่านี้ได้อยู่ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงเกิดปฏิบัติการทางสังคม ทั้งสนับสนุน (Supporting) ต่อต้าน (Resistance) ต่อรอง (Bargaining) สร้างเงื่อนไข (Conditions) หรือวางตัวเป็นกลาง (Neutralize) ซึ่งปฏิบัติการแต่ละรูปแบบ ต่างมีชุดของความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) รองรับด้วยกันทั้งสิ้น

จากข้อค้นพบดังกล่าว นำมาสู่ข้อเสนอเชิงวิชาการว่า การทำความเข้าใจต่อปัญหาและผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ต้องเริ่มต้นจากการสลายมายาคติ (Myth) เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจใหม่ กับปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมที่เกิดขึ้น ส่วนในเชิงนโยบาย ผู้กำหนดนโยบาย (Policy Maker) ต้องออกแบบนโยบายให้ตอบสนองความหลากหลาย และความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้คนท้องถิ่น รวมทั้งสร้างความสมดุลระหว่างภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม ท้องเที่ยว บริการ เพื่อให้การพัฒนาเกิดความเป็นธรรมแก่ผู้กระทำการทุกฝ่าย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปพิจารณา ดังต่อไปนี้

1. ปรับยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และนโยบาย เพื่อให้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม เกิดการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
2. ออกแบบระบบสวัสดิการสังคมรูปแบบเฉพาะ ที่ตอบสนองความต้องการและความจำเป็นขั้นพื้นฐานในสังคมอุตสาหกรรม
3. จัดตั้งคณะกรรมการร่วม ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเพื่อกำกับ ดูแล และแก้ไขปัญหาการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่แท้จริงเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ
4. ประยุกต์ใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ ในการกระจายผลประโยชน์และจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผู้กระทำกรทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน บนพื้นฐานความเป็นธรรมทางสังคม

รายการอ้างอิง

- กฤษฎา เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์. (2530). *พื้นที่สามจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกกับการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาคและการพัฒนาแบบพึ่งพาของระบบเศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำลอง ผ่องสุวรรณ.(2560, 20 ธันวาคม). *ประธานชุมนุมมาบตาพุด เทศบาลเมืองมาบตาพุด จังหวัดระยอง*. สัมภาษณ์.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2558). *ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด*. ดุษฎีนิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชัยณรงค์ เครือนวน และคณะ. (2559). *ทางเลือกการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในมุมมองของรัฐ เอกชน และประชาชน*. โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2550). *รายงานสถานการณ์มลพิษในเขตมาบตาพุด และศักยภาพในการป้องกันและแก้ไขปัญหา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2557). *ปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพกับนโยบายลดความเหลื่อมล้ำทางด้านสุขภาพในการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่เทศบาลมาบตาพุด จังหวัดระยอง*. ม.ป.ท.
- ถาวร สกุลพานิชย์. (2559). *โครงการศึกษาแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ัญญาภรณ์ สุรภักดี. (2557). *เรียนรู้อยู่ร่วมกัน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.

- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2547). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*
(พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2541). *พัฒนาการอุตสาหกรรมและพัฒนาการเศรษฐกิจ*
ประสบการณ์ของเกาหลีใต้ บราซิล ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- พัชรี บุสสร. (2554). *การจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*.
วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต, สาขากฎหมายภาษี, คณะนิติศาสตร์,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวัลย์พร มุขสุวรรณ. (2546). *รายงานการประเมินผลทางโงสุขภาพ*
จากการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง. กรุงเทพฯ:
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- มานพ เสถียรเขตต์. (2561, 1 กุมภาพันธ์). *อดีตสมาชิกสภาจังหวัดระยอง*. สัมภาษณ์.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และกอบกุล ราชะนาคร. (2552). *เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อ*
การจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ลีออคอินไซน์เวิร์ค.
- ละม่อม บุญยงค์. (2560, 4 ธันวาคม). *ประธานองค์กรประมงท้องถิ่นบ้านปากน้ำ*
จังหวัดระยอง. สัมภาษณ์.
- วิเชียร คัณฑ์เจริญ. (2560, 20 ธันวาคม). *ประธานชุมชนมาบตาพุด* จังหวัดระยอง. สัมภาษณ์.
- สาธิต ปิตุเตชะ. (2561, 1 กุมภาพันธ์). *สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดระยอง*.
สัมภาษณ์.
- สุชาติ กอเซ็ม. (2560, 14 ธันวาคม). *ประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด*
จังหวัดระยอง. สัมภาษณ์.

- สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). รายงานความก้าวหน้าการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 2. ม.ป.ท
- สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.(2559). แผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก พ.ศ. 2560-2564. วันที่ค้นข้อมูล 14 มีนาคม 2561, เข้าถึงได้จาก www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6381
- สำนักวิชาการ สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2560). ติดตามกฎหมายเพื่อการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก. วันที่ค้นข้อมูล 14 มีนาคม 2561, เข้าถึงได้จาก https://library2.parliament.go.th/ejournal/content_af/2560/nov2560-4.pdf
- โสต ศวะละลาศ. (2560, 14 ธันวาคม). อดีตประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
- เสนาะ อุนากุล. (2531). *ยุทธศาสตร์การพัฒนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต ของศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา*. กรุงเทพฯ: กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา.
- อิทธิ แจ่มแจ้ง. (2560, 20 ธันวาคม).ประธานชุมชนหนองแพบ เทศบาลเมืองมาบตาพุด จังหวัดระยอง. สัมภาษณ์.
- โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. (2546). *การเมืองท้องถิ่นกับการนำรูปแบบการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรงมาใช้ในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาล: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองมาบตาพุด จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขานโยบายสาธารณะ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.